

IZAZOV DEFINISANJA SAVREMENOG TERORIZMA

Marko Krstić

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, PU u Šapcu

Pojmovno određenje i definisanje fenomena terorizma je isto tako kompleksno kao i shvatanje samog terorizma i terorističke aktivnosti. Zbog toga će se u radu prezentovati koncept definisanja savremenog terorizma sa aspekta nauke i teorije, i njihovog doprinosa, ali i uloge na putu ka izgradnji jedne opšte prihvatljive i univerzalne definicije. Oduvek su naučnici, akademici i eksperti vlada nastojali da definišu terorizam, ali i pored svih napora ovaj termin je ostao neuhvatljiv i prepun konceptualnih poteškoća koje sprečavaju njegovo pojmovno određenje. Da ironija bude veća, ovaj pojam je danas postao najaktuelnija politička tema, pošast i drama savremenog doba. Sve to rezultiralo je mnoštvom alternativa i stvorilo svojevrsan vid haosa oko iste reči, što najbolje oslikava stanje stvari koje danas vlada u vezi formulisanja i definisanja terorizma. U radu će biti analizirane akademske definicije terorizma, koje su i najbrojnije, međutim, nijedna od aktuelnih definicija nije dovoljno zaokružena, jasna i prihvatljiva, kao univerzalna i opštepriznata za sve države, vlade i stanovnike. Proučavanje „modernog terorizma” je svakako neophodno, naročito zbog događaja koji su se odigrali u poslednje dve decenije, a konsenzus o jedinstvenom određenju ovog pojma do sada nije postignut, jer su prisutni različiti pristupi u njegovom određivanju.

Ključne reči: *terorizam, definisanje, definicija, nauka, teorija*

Uvod

Terorizam kao nasilna i ugrožavajuća pojava u današnje vreme predstavlja strukturalnu pretnju po mnoge države u svetu i sa svojim kriminalnim aspiracijama se, više nego opravdano, kvalifikuje kao jedan od najaktuelnijih bezbednosnih rizika i pretnji današnjice. Zaista je teško poverovati da takav jedan pojam kao što je terorizam, koji se koristi tako često u različitim kontekstima, kolokvijalno, politički, pravno, nema jednu univerzalno prihvaćenu definiciju. Na prvi pogled, na sam pomen reči terorizam izgleda sve jasno i opšte poznato. Međutim, u suštini nije tako. Fenomen terorizma ima dugu i raznovrsnu istoriju, a njegovo definisanje je postalo prepuno polemika, kontraverzi i subjektivnih konotacija, gde čak u jednom momentu počinje više da liči na umetnost nego na nauku, a tekstovi o ovoj gorućoj temi se sve više umnožavaju. Semiotički pristup izučavanju ovog fenomena, dizajniran je da otkrije ključne strukturalne elemente značenja ovog poj-

ma, gde svaki element deluje kao znak za identifikaciju terorističkog akta. Izveštavanje medija o terorističkim incidentima tokom prethodnih decenija samo je dodatno zbunilo široki auditorijum i još više zakomplikovalo njegovo definisanje, dok negativne komentare u vezi sa ovim terminom terorizam dodatno komplikuju naponi da se dođe do subjektivnog određenja ovog kontraverznog pojma.

Brojni autori se trude da otkriju uzroke, oblike i suštinu terorizma, kao i „profil” modernog teroriste, ali se susreću sa brojnim poteškoćama koje dodatno stvara i literatura iz ove oblasti koju karakteriše ponavljanje istih informacija. Decenijama unazad problem definisanja terorizma predstavlja izvor nesporazuma među državama, zbog čega ni danas nema zajedničkog stava o univerzalnoj definiciji ovog fenomena, a kratak pogled na literaturu na ovu temu pokazuje da konsenzus ne postoji kako u samom državnom vrhu, tako i u akademskim krugovima.

Rasprostranjena upotreba ovog termina u različitim kontekstima daje izvesnu dozu besmislenosti ovoj pojavi; to je zapravo samo univerzalno poimanje značenja same reči koja je vremenom poprimila pežorativnu konotaciju, u tolikoj meri da čak ni sami teroristi više ne priznaju da su zapravo teroristi. Pojmovi kojima se opisuje terorizam su prepuni neodređenosti, opštosti, subjektivnosti i političkih razmimoilaženja, jer samo lingvističko značenje terorizma u ljudima izaziva različite emocije, a najviše ekstremni strah. Uprkos mnogim pomeranjima i osporavanjima značenja terorizma, njegova začuđujuća semantička moć zapravo predstavlja njegovu sposobnost da omalovaži i dehumanizira sve one ka kojima je usmerena, uključujući i legitimne političke protivnike. Kao što se primećuje, termin je u velikoj meri ideološki i politički obojen, pogrdan, podrazumeva moralni, socijalni i vrednosni sud, i često je zloupotrebljavan. Međunarodna zajednica ne može da postigne konsenzus oko toga da li je terorizam nezakonit u svim svojim situacijama i aspektima, ili pak nekad dopušten kako bi se postigao legitiman cilj.

Kao što će biti prikazano u ovom radu, postoje brojne definicije terorizma koje izazivaju značajne kontroverze u okviru ove debate, a prilikom procene prirode incidenata vezanim za terorizam, prikupljanje i analiza podataka imaju nemerljiv uticaj na dobijene rezultate. Velika barijera u pokušaju da se formira jedna univerzalna definicija je obim i raznovrsnost aktuelnih definicija koje egzistiraju u nauci i teoriji. Mnogi autori su nastojali da reše ovaj problem, analizirajući širok dijapazon postojećih definicija, uočavajući sličnosti između njih, zbog čega definicija terorizma pokazuje oscilacije i razlike čak i od zajednice do zajednice. Svi naponi u potrazi za čvrstom i jasnom definicijom termina su prosto neodrživi, a mnogi traže pomoć svoje akademske zajednice nadajući se analitičkom razumevanju prirode i razmera terorističke pretnje i modaliteta kako joj se suprotstaviti i rešiti je.

Naročita pažnja posvećena je studijama o terorizmu. Međutim, i tu postoji razmimoilaženje o najosnovnijim polaznim tačkama u ovim istraživanjima, tj. ključni problem je način samog definisanja ovog globalnog političkog fenomena. Definisanje terorizma je u ovim istraživanjima najkontroverznija i najdvosmislenija komponenta, jer bez univerzalno prihvaćene definicije ne može se praviti distinkcija od napada na civile od strane neboraca, ili oružane vojske, do najaktuelnijih trendova u terorističkim ciljevima i ratovanjima. Međutim, na analitičkoj nivou, kako je pomenuto, nema konsensualnosti oko stava o tome šta zapravo čini terorizam, jer naučnici su utvrdili da ne postoji njegova univerzalna definicija, već samo mnoštvo ponavljajućih napora, od kojih su neki manje ili više od drugih zadovoljavajući, ali ni u kom slučaju analitički pouzdani i dovoljni.

Stručnjaci smatraju da sam termin u svojoj suštini osporava koncept, diskutabilan je u svojoj srži, nejasan, kontraverzan a istovremeno je pežorativan. Problem u pojmovnom određenju terorizma predstavlja i interes države, jer kada ga one definišu, fokusiraju se na svoje prioritete u odnosu na svoj nacionalni interes, a same, kao i kriminalne organizacije, stvaraju konfuziju i sporove oko definicija, jer oni ni u kom slučaju ne žele da ograniče svoje razloge za primenu sile. Može se čak reći, kao krajnji razlog, da međunarodna zajednica ispoljava protivljenje i otpor prema definisanju terorizma, a, što je još važnije, iako su međunarodne organizacije svesne važnosti njegovog pojmovnog određenja i definisanja, oni konstantno oklevaju da se stvori jedna univerzalno prihvaćena i važeća definicija.

Često se naglašava i subjektivni koncept terorizma, odnosno da nije izvodljivo da se on definiše, jer je ponekad nemoguće objektivno razlikovati legitimne upotrebe sile i nasilja od nelegitimnih. Definicija terorizma je dokazano kontraverzna, razni pravni sistemi i vladine agencije koriste različite definicije, a naučnici nisu nastojali da definišu terorizam polazeći od opšteg koncepta terorizma, već su težili da definišu specifične aktivnosti, kao što su otmice, uzimanje talaca i tako dalje. Preovlađujuće definicije terorizma podrazumevaju značajne poteškoće, kako konceptualne, tako i sintaktičke. Stoga nije iznenađujuće da se umesto ovog pojma upotrebljavaju alternativni koncepti kao što su gerilski pokreti, podzemni nacionalni oslobodilački pokreti, komandosi i sl., koji se često koriste da opišu i okarakterišu aktivnosti terorističkih organizacija. Ali, treba naglasiti da je upotreba ovih definicija često tendenciozna i utemeljena u određenim političkim stanovištima, gde se njihovim čestim korišćenjem nastoji prikriti realnost terorizma, uspostavljajući svoje aktivnosti na pozitivnije i legitimnije osnove.

Dakle, terorizam nije samo pravno pitanje u okviru politike i prava, jer zakon je neadekvatan da sam odredi koncept terorizma, zbog problema u političkoj komponenti, a možda se upravo zbog toga definicija terorizma razlikovala i varirala kroz istoriju. U svim ovim nastojanjima zaboravlja se suština da je sve ono što se podrazumeva pod ovim terminom suviše neuhvatljivo, što svakako otežava već postojeće stanje u ovoj oblasti.

Terorizam je u realnom životu toliko raznolika i komplikovana kategorija u svim svojim elementima da ga je veoma teško generalizovati, a u savremenim diskusijama na ovu temu dolazi se do zaključka da je on izrazito frustriran i divergentan fenomen. Neki su pokušali da zaobiđu političku osetljivost ove teme i na širi način definiše pitanje, ali kako su se slučajevi terorizma intenzivirali u protekle dve decenije, ovaj fenomen je postao predmet interesovanja vlada i naučnika širom sveta. Izraz „terorizam” nema preciznu ili široko prihvaćenu definiciju. Problem je potkrepljen činjenicom da je on vremenom postao reč koja se koristi za raznovrsne akte nasilja koji čak nisu striktno vezani za terorizam, a i često informacije o njemu predstavljaju one iz druge ili treće ruke, preoblikovane tako da odgovaraju potrebama samog autora. Kao posledica svega, većina definicija, izuzev nekolicine su odbijene, a distinkcija istine od dezinformacija je velika opasnost prilikom istraživanja ove pojave.

Poteškoće oko pojmovnog određenja fenomena terorizma

Terorizam se ne može lako definisati, pre svega zbog toga što se radi o složenoj i razvojnoj pojavi koja ima mnoštvo pojavnih oblika, gde smo u stanju da ga prepoznamo kao pojavu i da shvatimo da zaslužuje osudu, ali još uvek ne možemo da ga precizno odredimo (Dimitrijević 1982:54).

Nerazumevanje terorizma kao fenomena uočljivo je kod mnogih autora, već pri samoj deskripciji njegovih takozvanih „istorijskih aspekata”, gde preovladavaju netačni i površni iskazi na ovu temu, pretežno olako preuzeti iz strane literature, ne uvek kvalitetne i validne, što samo dodatno otežava i zamagljuje gledište na njegovu suštinu i pojmovno određenje (Simeunović 2010:308).

Osnovna karakteristika većine istraživanja terorizma je odsustvo jedne univerzalne definicije iz brojnih razloga, jer se radi o izuzetno raznovrsnom i teško definišućem fenomenu, za šta su razlozi dosta kompleksni i različiti. Naime, neophodno je da se utvrdi precizan konceptualni i metodološki okvir, koji bi obezbedio da se priroda i suština terorizma što svestranije sagleda (Bajagić 2011:204).

Prva definicija terorizma datira još iz 1930. godine, kada je na Trećoj međunarodnoj konferenciji za unifikaciju krivičnog prava, koja je održana u Briselu, terorizam definisan kao zločin protiv međunarodnog prava, odnosno kao „umišljena upotreba sredstava koja mogu proizvesti opštu opasnost” (Bajagić 2000:25).

Savremena nauka ulaže velike napore na polju određivanja jedne opšte prihvatljive definicije terorizma. Međutim, i pored toga što terorizam predstavlja pravu pošast moderne civilizacije, politika mnogih moćnih država odlaže definisanje savremenog terorizma, prvenstveno zbog primene dvostrukih standarda. Dakle, ne prihvatljiva je isključiva podela na dobre i loše teroriste, pravedni ili nepravedni terorizam bez obzira na to što nekada velike sile svojim neprincipijelnim tumačenjem tih pojava dovode u zabludu javnost pri definisanju savremenog terorizma (Gaćinović 2010:81).

Naučna nastojanja da se uhvati u koštac sa pojmom terorizma uporno se spotiču na pitanju definicije, diferenciranja terorizma od krivičnog dela ili pak vojne akcije. Autorima uglavnom nije teško prikupiti spisak pravnih ili drugih definicija, kojih ima na desetine, i zatim njima dodati svoju. Jedan poznati pregled počinje čitavim poglavljem o toj temi; dok se u drugom uspeo prikupiti preko stotinu definicija, da bi se na kraju zaključilo da potraga za „pogodnom” definicijom još traje (Townshend 2003:3).

Eksperti iz ove oblasti posvetili su dosta pažnje i nastojanja da razviju jednu nepobitnu definiciju terorizma, fenomena koji je zapravo namenjen i koncipiran da bude stvar lične percepcije i na taj način se posmatra i tumači na različite načine (Cronin 32).

Nepostojanje opšte prihvatljive definicije terorizma uzrokuje pojava velikog broja nekompetentnih autora i samoproglašanih eksperata za teoretsko određenje ove pojave, dvostruki standardi nekih velikih zapadnih sila, o pojmovnom određenju i definisanju terorizma ili kako bi se u najnovijim teorijama moglo nazvati politika terorizma. Dakle, oni na različit način formulišu iste događaje, zavisno od njihovih trenutnih političkih interesa, što je i najveći problem za realizaciju konačne, sveobuhvatne antiterorističke aktivnosti, kako bi se terorizam u 21. veku makar koliko-toliko držao pod kontrolom (Gaćinović 2013:260). Svaka definicija političkog terorizma, koja ide dalje od toga da opiše kontinuirano korišćenje ubistva, telesne povrede i razaranja, ili pak pretnje takvim aktom, radi postizanja političkih ciljeva, mora da dovede do beskrajnih sporova (Dimitrijević 1982:118).

Volter Laker (*Walter Lacker*), jedan od vodećih teoretičara iz oblasti terorizma, smatra da je „traganje za adekvatnom definicijom terorizma još u toku”, i takoreći je dugo vodio borbu i očajavao je dok je pokušavao da definiše terorizam u svim svojim aspektima, tako da je, kako on smatra, male šanse da se to uradi, pa ne vredni ni pokušavati. Ako Laker smatra da je nemoguće definisati terorizam, tj. da su uzaludni svi pokušaji da se sastavi jedna univerzalna definicija koja će obuhvatiti sve elemente, da li je neophodno da zaključimo da terorizam izmi-

če svakom pokušaju preciznog definisanja? Odgovor je ne, u potpunosti, jer ako nemamo mogućnost definisanja terorizma, onda nam preostaje bar da podvučemo crtu i razlikujemo ga od nekih drugih vidova nasilja i da prepoznamo neke njegove crte koje ga čine tako specifičnim i izrazitom pojavom, fenomenom političkom nasilja (Hofman 2000:34). On dalje tvrdi da suštinska formulacija terorizma nije postignuta iz prostog razloga što ne postoji sveobuhvatna i validna definicija koja može potpuno obuhvatiti sve elemente terorizma. Predviđanja izrečena još 70-ih godina prošlog veka kako takva definicija neće biti postignuta niti u bližoj budućnosti, pokazala su se istinitim, pa se dalje nameće pitanje da li se terorizam može naučno obraditi i analizirati i u slučajevima kada nije definisan (Bilandžić i Grubić 2012: 54)?

Aktuelne definicije terorizma prepune su poteškoća, kako konceptualnih, tako i sintaktičkih, zbog čega i ne čudi da se sve više koriste alternativni koncepti obojeni pozitivnim konotacijama, gerilskih pokreta, pokreta za nacionalno oslobođenje, komandosa, koji se takođe koriste da opišu i karakterišu aktivnosti terorističkih organizacija. U nekim slučajevima je upotreba ovih definicija tendenciozna i utemeljena u određenom političkom kontekstu (Ganor 2009:65). Terorizam koji je iznedrila revolucija, takozvani „revolucionarni terorizam”, a koji je naročito eskalirao tokom krupnih društvenih promena i kao sredstvo i metod vladanja nakon tih promena i prevrata, sve radi toga da se održi novonastala vlast, iznedrio je i sam termin terorizam (Srdanović 2001:18).

Terorizam je akt koji sadrži, pre svega, antidržavni karakter i u njegovom definisanju treba se striktno držati zakonskog određivanja tog pojma, ali u kriminološkom smislu poželjno je aktima terora smatrati i sve ostale sistematski koordinirane akcije koje u širokim razmerama izazivaju nemir i nesigurnost građana, a finalni cilj im je privlačenje pozornosti (Horvatić 1981: 77).

Iako u nauci i praksi egzistiraju mnoge definicije terorizma, svet ne poznaje konsenzus u njihovom praktičnom valorizovanju i prihvatanju, jer ono što je za neke legitiman čin odbrane, za druge je nasilnički čin terora; ono što jednim daje slavu, odobravanje i naziv borca za slobodu, drugima daje lik omraženosti i osude terorističkog delovanja. Viziju takvim različitostima određuju društveno-politički i religijsko-kulturni pristupi predmetnom problemu. Međutim, pre svega interesi proistekli iz konflikata navedenih različitosti pružaju odgovor na definisanje terorizma (Trifunović, Stojaković i Vračar 2011:25).

Teškoće u prezentovanju jedne sveobuhvatne definicije terorizma leže još u činjenici da se motivi, ciljevi i metode razlikuju široko od slučaja do slučaja, ali zapravo kompleksnost preklapanja u okviru svake od ovih kategorija, čini zadatak definisanja praktično nemogućim. Analizirajući razlike među različitim definicijama stiže se utisak da najviše odstupanja leži u deskripciji terorističkih motiva, i taj disparitet dobija na značaju u svim svojim implikacijama. Definicija terorizma je od vitalnog značaja kao sredstvo za borbu protiv terorizma, i treba da posluži kao smernica u krivičnom gonjenju osumnjičenih terorista.

Konstitutivni elementi definicije terorizma

Akademске definicije terorizma, o kojima će kasnije biti više reči, bazirane na doktrinarnom tumačenju problema savremenog terorizma, potvrđuju da su najprisutniji elementi definicije terorizma nasilje kao *metod*, građani i vlada kao *mete*, izazivanje i utemeljenje straha i iznuđivanje političkih ili socijalnih promena kao *ciljevi*, a ogroman broj žrtava kome inače i streme teroristi, upućuje na *spektakularnost* kao definicioni segment fenomena terorizma (Gačinović 2011:362).

Iako mnogi istraživači formulišu terorizam prema etimologiji same reči, gde egzistira preko stotinu definicija, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je ovaj pojam u celosti definisan i jasan. Neke od ovih definicija se fokusiraju na specifičnu prirodu žrtava; neki pojedini prave distinkciju između žrtava i realnog terorističkog cilja; druge se opet oslanjaju na samu prirodu nasilnog čina, tj. na nemoralnost kao bitnu karakteristiku. U jednoj temeljnoj studiji, obuhvaćeno je preko sto definicija, sa ciljem da se raščlane i izdvoje zajedničke komponente. Od svih, izdvaja se definicija koja sadrži oko 200 reči, i sublimira u sebi sledeće elemente: sam čin nasilja, simbolične ili nasumične žrtve, planiranje unapred, karakteristike samih terorističkih kolektivita, kriminalni karakter akcija, metodologija i ponavljanje operacija, politički zahtevi kao i odsustvo priznatih moralnih načela (Zirojević 2008:352, 353).

Veliki broj definicija terorizma prvenstveno se bazira na strahu kao ključnom elementu definicije (od latinske reči *terror* što znači užas, strah, politička borba putem individualnog terora) (Vujaklija 2004:883). Međutim, postoji dosta drugih vidova nasilja i pretnji nasiljem, pa čak i ličnih doživljaja koji mogu proizvesti strah, zbog čega terorizam u ovim definicijama sigurno nije u potpunosti definisan.

U aktuelnoj naučnoj i političkoj atmosferi vezanoj za problem definisanje terorizma smatra se da pristup postojećim kritikama definisanja nije najpouzdaniji, pa se može prihvatiti pristup Vojina Dimitrijevića da se do validne definicije dođe deskripcijom elemenata koji su najprisutniji kod fenomena terorizma. Radi obuhvaćanja što većeg broja elemenata, neophodno je fokusirati se na zajedničke osobine egzistirajućih definicija (Kovačević 1992: 34,35). Aleks Šmit (*Alex Schmit*), jedan od vodećih svetskih istraživača terorizma i nasilja, još početkom 80-ih godina prošlog veka težio je da formuliše akademsku definiciju terorizma na bazi konsenzusa, tako što je izvršio analizu 109 akademskih definicija, izvukao iz njih ključne elemente: Nasilje 83,5% , politička komponenta 65%, strah, 51%, pretnja 47,5%, psihološki efekti 41,5% , diferencijacija žrtva – cilj 37,5%, planirana, sistematska akcija 32%, strategija, metod borbe 30,5%, nepoštovanje prihvaćenih pravila 30%, iznuđivanje pristanka, prisila 28%, publicitet 21,5%, samovoljnost, nasumični karakter, nediskriminativnost 21% , civili, autsajderi kao žrtve 17,5%, zastrašivanje 17%, izražena nevinost žrtava 15,5%, kolektivitet, organizacija kao izvršilac 14%, simboličan aspekt, demonstracija drugima 13,5%, nepredvidljivost, neproračunljivost, iznenadnost nasilja 9%, prikrivena priroda 9%, ponovljivost, učestalost nasilja 7%, kriminal 6% , zahtevi postavljeni trećim stranama 4% (Simeunović 2009:25).

Iz navedenih elemenata zapaža se prisustvo nekoliko ključnih smernica terorizma i terorističkih akcija, koji ge time kvalifikuju, na osnovu čega se izvodi zaključak da terorizam faktički ne postoji bez upotrebe velikog nasilja, političke konotacije akata, izazivanja straha, očekivanih reakcija i efekata, kao i proračunatog i organizovanog delovanja. Terorizam se svojom metodologijom delovanja pridržava sopstvenih principa i modaliteta, kao i komunikacije sa svojim okruženjem i prema onima kojima su terorističke poruke namenjene (Kovačević 1992:35-36).

Naučno-teorijski pristup u definisanju problema

Tokom godina mnogi naučnici su pokušali da definišu fenomen terorizma, ipak ovaj pojam je toliko prepun konceptualnih problema da jedna opšteprihvaćena definicija još uvek ne postoji. Pojedini stručnjaci za terorizam skeptični su u tome da li će naizgled beskonačni pokušaji u njegovom definisanju dati rezultate, dok su saglasni da će formulisanje jedne univerzalne radne definicije svakako doprineti jasnijem razumevanju terorizma. Sa druge

strane, definisanje terorizma takođe daje prostor teroristima da pravdaju bilo kakvu akciju usmerenu protiv njih. Ne postoji precizan, ni akademski ni pravni konsenzus u pogledu definisanja terorizma. Različiti stručnjaci i teoretičari operišu različitim definicijama; štaviše, vlade mnogih država su bile voljne da formulišu jednu univerzalnu i pravno obavezujuću definiciju, ali brojne teškoće proizilaze iz činjenice da je ovaj termin politički i emotivno obojen. Jedna univerzalna definicija, kako stvari stoje, ima malo praktične koristi, dok više služi kao sveobuhvatan pregled ovog fenomena. Zsigurno, pažnja akademika i kreatora politike treba da se fokusira na kreiranje širokog spektra definicija koje reflektuju varijacije između motiva terorista i pružaju najefikasnije sredstvo na planu borbe protiv terorizma.

Neophodnost za angažovanjem akademskih krugova na aktivnijem definisanju terorizma vuče korene još sedamdesetih godina prošlog veka, paralelno sa pojavom savremenog, međunarodnog terorizma. Eskalacijom terorizma, isključivo zbog njegove sve veće nepredvidljivosti i promenljivosti, razvijaju se i same definicije, a pošto još nije izgrađena jedinstvena distinkcija naučno-teorijskih definicija na bazi sadržaja, staviće se akcenat na njihov hronološki razvoj. Sa te tačke gledišta može se izvršiti klasifikacija na prvobitne definicije iz 70-ih godina prošlog veka, zatim na one koje su nastale tokom 80-ih (u eri ekspanzije islamskog samoubilačkog terorizma), definicije iz 90-ih godina (intenziviranje međunarodnog terorizma i pojava Al Kaide) i definicije terorizma nastale nakon 11. septembra 2001. godine (Keča 2012:19).

Odsustvo međunarodno priznate definicije terorizma dovelo je do međunarodnog bezakonja i jednostranog vigilantizma (Acharya 2008:653), dok opet, sa druge strane, pogrešne definicije mogu dovesti do pogrešnih kontraterorističkih strategija (Goodall 2013:28).

G. Bordlou (*G. Bordlloy*) zastupa tezu da je „bez jedne osnovne definicije nemoguće reći da li fenomen koji se naziva terorizmom predstavlja opasnost, da li se on po svojoj prirodi razlikuje od fenomena koji su mu prethodili i da li je teorija terorizma uopšte moguća“ (Grifit 2007:13).

U vokabularu francuskog jezika terorizam se objašnjava kao – „skup akata nasilja koje neka politička organizacija vrši da bi uticala na stanovništvo i stvorila klimu nesigurnosti“ (Gaćinović, 2008:49), dok je u sociološkom leksikonu opisan kao metod borbe za političke ciljeve putem nasilja, zastrašivanja i ucena (Sociološki leksikon 1972:702).

U rečniku nemačkog jezika pod ovim pojmom se podrazumevaju uverenja, predstave i ponašanja sa tendencijom sprovođenja političkih ciljeva kroz terorističke akte (Duden 2011:1743), a u engleskom rečniku objašnjava se kao „ubijanje ljudi u političke svrhe“ (Simpson 1989:458).

Terorizam je, u jednom najširem političkom smislu, naziv za metod političke borbe za koji je karakteristična sistematska upotreba nasilja radi zastrašivanja protivnika i slamanja njegovog otpora (Savić 1998:85).

Generalno gledajući terorizam je „smišljena, svrsishodna i često organizovana i sistematska upotreba nasilja i zastrašivanja radi stvaranja ili iskorišćavanja atmosfere straha građana i nosilaca vlasti, s ciljem proklamovanja izvesnih ideoloških, najčešće političkih vrednosti, ciljeva ili interesa i prisiljavanja državnih vlasti da udovolje zahtevima terorista. Ciljevi terorista mogu da budu i legitimni, ali je korišćenje terorizma kao sredstva njihovog dostizanja nezakonito i moralno nedopustivo“ (Milašinović i Mijalković 2011:3).

Profesor Boaz Ganor (*Boaz Gannor*) izjavio je da smo „zažalili što nam je pravni koncept terorizma ikada nametnut, jer je ovaj termin neprecizan, dvosmislen, a iznad svega ne služi operativnoj pravnoj svrsi“ (Walter 2003:3).

Aleks Šmit (*Aleks Schmidt*) i Albert Jongman (*Albert Jongman*) opisuju terorizam kao „anksiozno-inspirativan model koji karakterišu nasilne akcije os strane polutajnih pojedinaца, grupa ili državnih aktera, iz idiosinkratskih, kriminalnih ili političkih razloga, pri čemu za razliku od atentata, direktna meta nasilja nisu ciljane mete. Neposredne ljudske žrtve nasilja su u globalu izabrane slučajno ili selektivno iz ciljane populacije, i služe kao generatori određene poruke” (Schmidt and Jongman 1988:28).

Dr Milan Pašanski zapaža da je u poslednje vreme u literaturi o terorizmu u velikoj meri prisutno stanovište da je akt političkog terorizma specifično sredstvo socijalne komunikacije, sa primarnim ciljem da na osnovu straha, aktere u socijalnom komuniciranju upozori, podrži ili zaplaši (Pašanski 1987:34).

Dr Radoslav Gaćinović opisuje terorističke aktivnosti kao „primenu neposrednog organizovanog nasilja pretežno jedne manje grupe spremne da i fizičkim putem, uključujući atentate, otmice, ubistva, diverzije, (vojne, političke, ekonomske, individualne), nameću svoju volju društvu, te upotrebljavajući psihičko nasilje prema masi, izazivaju strah, nesigurnost, zebnju i apatiju” (Gaćinović 1996:14,15).

Svetski priznati pravnik Entoni Sotil (*Antoni Sottill*) već je 1938. godine odredio terorizam kao kriminalni čin izazvan nasiljem, terorom, zastrašivanjem, a sve radi ostvarenja unapred zacrtanog cilja (Gaćinović 1998:37), dok je za američkog eksperta iz ove oblasti Brajana Dženkinsa (*Brian Jankins*) „terorizam upotreba ili pretnja upotrebom sile osmišljena tako da dovede do političkih promena”.

Slen i Kombs (*Slenn and Combs*) formulisali su definiciju terorizma po kojoj on označava „spoj rata i pozorišta, dramtizaciju najzabranjenije i najgnusnije vrste nasilja – nasilja koje se vrši nad nedužnim žrtvama – koja se izvodi pred publikom u nadi da će se stvoriti atmosfera straha u političke svrhe” (Simeunović, 2009:40, 41).

Hrvatski filozof Igor Primorac smatra da je terorizam najrelevantnije definisati kao „proračunatu upotrebu nasilja, ili pretnju njegovom upotrebom, protiv nedužnih ljudi, s ciljem zastrašivanja nekih drugih ljudi kako bi učinili nešto što inače ne žele, učiniti.” (Primorac 2007: 16). Dosta je rasprostranjeno shvatanje da terorizam spada u samu bit revolucije, jer ko nju želi prihvatiti, mora se pomiriti i sa njim, a kao dokaz se kontinuirano citira velika Francuska revolucija (Kaucki and Trocki 1985:19).

U današnjem značenju termin terorizam se prvenstveno odnosi na akte nedozvoljenog nasilja koji sprovode društvene grupe radi promovisanja svog cilja izvan granica jedne države Kuper A., Kuper Dž. 2004:1438). On se još objašnjava kao oblik organizovane kriminalne delatnosti koju odlikuje vršenje akata nasilja, otmica i atentata, podmetanje požara i eksplozija, i ostalih opšteopasnih radnji (Aleksić, Skulić i Žarković 2004:357).

„Terorizam nije oblik gerilskog ratovanja, ali ni politički politički, niti ideološki pokret. To je metoda kojom određene grupe koje imaju neka svoja politička, filozofska ili religijska uverenja deluju kako bi destabilizirale određenu zemlju ili regiju i kao bi na taj način promovisali svoja religijska, ekstremistička, radikalno marksistička, rasna ili fašistička uverenja” (Marić 2012, 91).

Profesor dr Andra Petrović terorizam objašnjava kao „oblik organizovane subverzivne aktivnosti koja se sastoji u preduzimanju akta nasilja, izazivanja eksplozija, požara ili u preduzimanju drugih, opšte opasnih radnji, kojima može da se stvori osećanje lične nesigurnosti kod građana”(Petrović 1978:66).

Volter Laker (*Waltery Laquery*) ističe da je nemački radikalni demokrata Karl Hajnsen (*Carl Hajnsenn*) bio prvi koji je postavio zaokruženu doktrinu modernog terorizma, bila je

to, u svakom slučaju, prilično konfuzna doktrina – u početku je tvrdio da je ubistvo uvek zločin, a onda je govorio o njemu kao o „fizičkoj neophodnosti” (Klarin 1978:34).

Katarina Tomaševski fenomen terorizma definiše kao upotrebu akata nasilja radi izazivanja političke reakcije, uz neselektivan izbor neposrednih žrtava (Tomaševski 1983:32), dok je Karl Marks (*Carl Marks*) napisao da „u većini slučajeva terorizam je skup nekorisnih svireposti, koje čine ljudi koji su sami zaplašeni, pokušavajući da prekinu nesigurnost.” (Gačinović 2013:49).

Prema Koks (Cox), savremeni terorizam sadrži upotrebu sile ili nasilja, pošto sama pretnja ne proizvodi teror (Wolf and Frankel 2007:255), a za Ričardsona (*Richardson*), to je „politički motivisano nasilje usmereno protiv civila ili simboličkih meta, čiji je cilj slanje poruke širem auditorijumu” (Dobovsek and Jung 2013:26).

Jonah Aleksander (*Yonah Alexander*) kaže za terorizam da je to "upotreba nasilja nad slučajnim civilnim ciljevima u cilju zastrašivanja ili kreiranja opšteg sveprisutnog straha u cilju postizanja političkih ciljeva (Alexander, 1976:14).

Terorizam je, prema mišljenju koje vlada kod nas, metod političke borbe manjine protiv većine u kojoj se poseže za nasiljem radi usađivanja straha i panike kod većeg broja ljudi, a sve sa ciljem ostvarenja sopstvenih političkih interesa (Pejanović 2003:14).

Profesor dr Đorđe Ignjatović smatra da se terorizam, kao globalni fenomen u nauci, najčešće formuliše kao vid političkog kriminaliteta kojim će se, putem nepredvidivog nasilja, teže ostvariti promene u društvu. Jedna druga definicija označava ga kao sistematsko ubijanje i razaranje (ili pretnja da će oni biti primenjeni) kojim se zastrašuju pojedinci, grupe, zajednice ili vlasti da bi se iznudili određeni zahtevi (Ignjatović 2006:83-84).

Po profesoru dr Obrenu Đorđeviću, terorizam je „metod smišljene i sistematske upotrebe akata nasilja radi sejanja straha prema ljudima od strane ilegalnih skupina da bi se ostvarili određeni politički ciljevi” (Đorđević 1988:15) Ovaj politički fenomen se kvalifikuje u pojavne, tačnije složene oblike političkog nasilja zajedno sa pobunama, nasilnim protestima, nemirima, terorom, subverzijom, ratom i ustankom (Simeunović 2009:104).

Profesor dr Dragana Kolarić krivično delo terorizma, tj. teroristički akt, s obzirom na svoju suštinu ili kontekst, formuliše kao akt koji „najozbiljnije može naneti štetu državi ili međunarodnoj organizaciji i koji je učinjen sa namerom ozbiljnog zastrašivanja stanovništva, primene prinude prema vladi ili međunarodnoj organizacija da ona nešto učini ili ne učini, ozbiljne destabilizacije ili uništavanja osnovnih političkih, ustavnih, ekonomskih ili društvenih struktura zemlje ili međunarodne organizacije” (Kolarić 2013:49).

U najširem političkom kontekstu, terorizam se definiše kao sredstvo političke borbe koji odlikuje upotreba terora, odnosno sistematskog nasilja usmerenog na zastrašivanje protivnika i slamanje njegovog otpora (Milosević, 2001:219), zapravo to je „vladavina zastrašivanjem i način vladanja ulivanjem straha i nasilja; politička borba putem individualnog terora” (Politička enciklopedija 1975:89).

Slobodno se može reći da je terorizam zapravo oblik nelegalnog rata, kome je svako pravilo strano. Zato predstavlja vid borbe rezervisan za nedržavne kolektiviteta, ma kakva bila njihova struktura i moć, koja se odigrava na mestu gde država više ne postoji, gde se pravo ne poštuje (Kurmnik i Ribnikar 2003:123).

Profesor dr Saša Mijalković kaže da je terorizam „smišljena, svrsishodna i često organizovana i sistematska upotreba nasilja i zastrašivanja radi kreiranja ili iskorišćavanja atmosfere straha građana i nosilaca vlasti, s ciljem proklamovanja izvesnih ideoloških, najčešće političkih vrednosti, ciljeva ili interesa i prisiljavanja državnih vlasti da udovolje zahtevima terorista” (Mijalković 2009:242).

Profesor dr Vojin Dimitrijević, priznati svetski stručnjak za međunarodno pravo, definiše terorizam kao „akt fizičkog nasilja čiji je predmet izabran tako da izaziva jake psihološke reakcije, u prvom redu strah, kod šireg kruga ljudi, u nadi da će one pomoći da se održi ili promeni ponašanje koje je važno za postizanje političkog cilja, ako takav akt nije pravdan opštim interesima koji su određeni nezavisno od njega i ako nije izvršen po pravilima koja se uobičajeno primenjuju na društvene vidove vršenja vlasti” (Stajić 1999:284).

Neki autori pod ovim aktom podrazumevaju sve „akte ili ili skupine akata nasilja protiv lica ili objekata kojima pribegavaju organizovane grupe u cilju stvaranja atmosfere opšte nesigurnosti, ostvarenja političkih i socijalnih ciljeva, ili pak, da bi se podstaklo javno mnjenje na razmišljanje i reagovanje na određene pojave. Akt nasilja predstavlja, dakle, objektivni element, a željeni cilj subjektivni” (Avramov i Kreća 1999: 343).

Profesor dr Milan Milosević terorizam definiše kao „planski akt nasilja koji preduzima ju određene društvene grupe s ciljem očuvanja ili osvajanja vlasti i da se terorizmom s pravom naziva samo onaj teror koji u svom biću sadrži socijalno-psihološku, odnosno političku komponentu” (Mijalkovski 1988:341).

Za terorističko delovanje kao strategiju jednokratnog nasilja karakteristično je da je aktivnost terorista ili grupe transparentna, često javna, što u ljudima izaziva trenutni osećaj nemoći i nepoverenja u postojeći državni poredak koji često ne može da spreči pomenuti teror (Žerajev 1986:318).

Volter Laker (Walter Laquer) koristi jednostavnu, ali široku definiciju: „Terorizam je nelegitimna upotreba sile za postizanje političkih ciljeva, gde su mete nevini ljudi” (Bruce 2013:27).

Profesor dr Dragan Simeunović kreirao je jednu sveobuhvatnu definiciju terorizma koja glasi: „Kao višedimenzionalni politički fenomen, savremeni terorizam se može teorijski najopštije odrediti kao složen oblik organizovanog grupnog, i ređe individualnog ili institucionalnog političkog nasilja, obeležen ne samo zastrašujućim fizičkim i psihološkim, već i sofisticirano-tehnološkim metodama političke borbe kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a retko i u uslovima ostvarene ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti 'veliki ciljevi' na morbidno spektakularan način, a neprimereno datim uslovima, pre svega društvenoj situaciji i istorijskim mogućnostima onih koji ga kao političku strategiju upražnjavaju” (Simeunović 1989:132).

Džesika Stern (*Jessica Stern*) terorizam definiše kao „akt nasilja ili pretnju nasiljem protiv osoba koje su neborci, a sa krajnjim ciljem da se izazove strah, izvrši osveta ili na drugi način izvrši uticaj na neku širu masu, tj. na potencijalne izvršioce”. Ova definicija ne razgraničava i označava ko je potencijalni izvršilac ili pak njegova pobuda ili namera, ona raspolaže širokim dijapazonom potencijalnih izvršilaca (Stern 2004:15).

Terorizam se može objasniti i kao oblik organizovanog nasilja kojim se teži ka realizaciji prevashodno političkih ciljeva (Jovašević i Jovanović, 1995:29) i može se posmatrati kao društveno-politički fenomen, nestvarna i narativna konstrukcija, koju je teško objektivno i univerzalno definisati (Bhatia 2007:78). Jedna druga definicija glasila bi da je terorizam u stvari „pretnja nasiljem i korišćenjem straha da se pridobije javna pažnja” (Rogers 2012:239).

Za profesora dr Miću Boskovića, „terorizam je akt organizovane subverzivne delatnosti i svrha mu je izazivanje straha, panike i nesigurnosti kod ljudi s ciljem izazivanja opasnosti za bezbednost zemlje” (Bosković, 1998:219), dok ga profesor dr Milan Mijalkovski opisuje kao „oblik rata u kojem preovlađuju neoružani sadržaji, a oružani se izvode nad pažljivo odabranim žrtvama radi njihovog ubistva, privremenog ili trajnog fizičkog povre-

divanja ili kidnapovanja na najbrutalniji način kako bi se zastrašila posredna žrtva i tako postigao projektovani cilj" (Mijalkovski 2004:510).

Profesor dr Bosković Milo terorizam opisuje kao „doktrinu, metod i instrument izazivanja straha, panike i nesigurnosti kod stanovništva, kontinuiranom i sistematskom primenom nasilja" (Bošković 2003:354).

Na međunarodnom planu činjeni su brojni pokušaji da bi se došlo do definicije terorizma kako bi se utvrdilo da li taj fenomen „predstavlja opasnost, da li se on po svojoj prirodi razlikuje od fenomena koji su mu prethodili i da li je teorija terorizma uopšte moguća" (Babović 1997:212).

Zaključak

Kao što se moglo videti u prethodnom izlaganju, terorizam ima bezbroj definicija, ali ne postoji opšta saglasnost oko suštine tog termina, niti jedna univerzalna opšteprihvaćena definicija. Sa aspekta teorije bezbednosti, dosadašnja literatura o terorizmu velikim delom se fokusirala isključivo na deskriptivno izučavanje ove pojave. Postoji širok krug kolektiva i pojedinaца čija definicija je pristrasna i odgovara njihovim potrebama. U radu je koncipirano gledište kako definicije terorizma variraju među naučnicima i akademikima, i kako se terorizmom, tačnije njegovim definisanjem, bave savezi naroda, akademika i istraživača, pravnika, zdravstvenih radnika, agencija za sprovođenje zakona, vlada koje žele da zaštite svoje građane, vlada koje žele da suzbiju terorističke grupe i na kraju medija. Oni imaju drugačije planove, čak i unutar svoje grupe, tako da je malo verovatno da će biti postignut konsenzus o jedinstvenoj definiciji terorizma, što će svakako imati socijalne i političke implikacije. Naivno se smatra da se terorizam može lako prepoznati, i da se lako može manipulirati njime u uobičajenom razgovoru u svakodnevnom životu, pa sve do ozbiljnih političkih i diplomatskih debata, često svesno zloupotrebljavajući njega samog ili ljudsko neznanje i površnost o njemu.

Poželjno je da se usvoji jedan opšti pristup u definisanju terorizma, kako bi se odgovorilo na ekspanziju terorističkih akata bioterizma, sajber-terorizma i sl. Šire posmatrano, uočava se kako terorizam može biti klasifikovan u kontekstu političkog nasilja, ali zaključak je da ne postoji jasan konsenzus u bilo kojoj od ovih zajednica. Stoga se može videti da odsustvo jedne univerzalne i opšteprihvaćene definicije ima dalekosežne posledice i presudnu ulogu u široj međunarodnoj politici, implementaciji zakona i antiterorističke strategije.

Definicija terorizma biće baza i operativni alat za proširivanje međunarodne zajednice i sposobnosti za borbu protiv ove pojave. To će omogućiti i specifične kazne protiv aktera uključenih u podršku terorizmu i omogućiti formulisanje kodeksa zakona i međunarodnih konvencija protiv terorizma, terorističkih organizacija i država koje sponzorišu terorizam.

Istovremeno, definicija terorizma otežaće pokušaje terorističkih organizacija da dobiju javni legitimitet i pružiće eroziju podrške onim segmentima stanovništva koji su voljni da pomognu vladajućim strukturama na planu borbe protiv ove globalne pošasti. Konačno, operativna upotreba definicije terorizma mogla bi motivisati terorističke organizacije, sa moralog i utilitarističkog aspekta i da se okrenu od terorističkih aktivnosti na alternativne metode borbe, kao što je npr. gerilsko ratovanje.

Stoga, treba prihvatiti činjenicu da je odluka o tome šta predstavlja terorizam prilično subjektivna, prisutno je uplitanje i oblikovanje ideologije, politike i moći, širokog spektra raz-

ličity motiva i oblika, mnoštva autora iz ove oblasti, što je razlog konstantnog menjanja ovog pojma, a svi pokušaji da se uspostavi univerzalni konsenzus o objektivnoj definiciji terorizma gotovo su neizvodljivi. Potreba za ispravnom definicijom svakako nije ograničena na akademske sfere, dok nedostatak jasnog i preciznog definisanja ima realne i ozbiljne posledice na međunarodne napore u borbi protiv terorizma. Teroristički akti mogu dramatično da utiču na svet, definicija terorizma će uticati na komunikaciju i odgovor na ovo pitanje, što svakako povlači za sobom posledice, kako za društvo, tako i za politiku.

Od naročityg značaja je pravljenje paralele između starog i novog terorizma, gde stari svu pažnju usmerava samo na odabrane ciljeve, a novi terorizam je neselektivan i prou-zrokuje dosta nevinih žrtava.

Suočavamo se sa potrebom formulisanja jedne definicije terorizma koja će uživati ši-roku međunarodnu primenljivost, čime će se otvoriti prostor za međunarodne operacije protiv aktuelnih terorističkih kolektiviteta. Definicija terorizma biće osnova i operativni alat za proširenje međunarodne zajednice, vetar u leđa za borbu protiv terorizma, što će omogućiti specifične kazne protiv izvršilaca i onih koji pružaju podršku terorizmu, i svaka-ko će omogućiti formulaciju kodeksa zakona i međunarodnih konvencija protiv terorizma Istovremeno, definicija terorizma trebalo bi da oteža nastojanja terorističkih kolektiviteta da dobiju javni legitimitet i eroziju podrške među onim sferama stanovništva koji su voljni da im pomognu. Konačno, operativna upotreba definicije od samih terorista mogla bi mo-tivisati terorističke organizacije da se moralno i utilitaristički preispitaju i okrenu onim tzv. alternativnim terorističkim aktivnostima, kao što je npr. gerilski vid ratovanja.

Može se zaključiti da je borba na polju definisanja terorizma ponekad teška kao što je i sama borba protiv terorizma. Cilj ovog rada je da se pokaže da je definisanje terorizma u stvari izvodljivo, jer efikasna borba protiv terorizma iziskuje i jedinstvenu definiciju.

Literatura

- [1] Acharya, David. 2008. "War on Terror Or Terror Wars: the Problem in Defining Terrorism." Denver Journal of International Law and Policy, USA.
- [2] Alexander, Yonah. 1976. *International Terrorism: National, Regional and Global Perspectives*. New York: Praeger.
- [3] Aleksić, Živojin, Skulić Milan, Žarković Milan. 2004. *Leksikon kriminalistike*, Živojin Aleksić, Beograd.
- [4] Avramov, Smilja, Kreća, Milenko. 1999. *Međunarodno javno pravo*, Savremena administra-cija, Beograd.
- [5] Babović, Budimir. 1997. *Policija u svetskom poretku*, Beograd.
- [6] Bajagić, Mladen. 2000. *Terorizam i međunarodno pravo*, Bezbednost, broj 5–6/2000, MUP RS.
- [7] Bajagić, Mladen. 2011. *Samoubilački terorizam - savršeno terorističko oružje*, Zbornik rado-va suprotstavljanje terorizmu: međunarodni standardi i pravna regulativa, Banja Luka.
- [8] Bhatia, Aditi. 2007. *The discourses of terrorism*, Hong Kong.
- [9] Bilandžić, Mirko, Grubić, Aleksandra. 2012. *Samoubilački terorizam: strateške i socijetalne dimenzije*, „Polemos 15“, Zagreb.
- [10] Bosković, Mićo. 1998. *Kriminalistika- metodika*, Policijska akademija, Beograd.
- [11] Bošković, Milo. 2003. *Kriminaloski leksikon*, „Matica srpska“, Novi Sad.
- [12] Bruce, Gregor. 2013. *Definition of Terrorism social and Political Effects*, Review Articles, Merilend.

- [13] Cronin, Kurth Audrey, *Behind the Curve Globalization and International Terrorism*, International Security.
- [14] Dimitrijević, Vojin. 1982. *Terorizam*, „Nir radnička štampa“, Beograd.
- [15] Dimitrijević, Vojin. 2003. *Terorizam i ljudska prava posle jedanaestog septembra 2001. godine*, Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, Beograd.
- [16] Dobovsek, Bojan, Jung Erika. 2013. *Model borbe protiv terorizma u okviru EU*, Fakultet za društvene nauke, Ljubljana.
- [17] Duden Universalwörterbuch. 2011. Bibliographisches Institut GmbH, Germany.
- [18] Đorđević, Obren. 1988. *Osnovi državne bezbednosti*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
- [19] Gaćinović, Radoslav, 1998. *Savremeni terorizam*, „Grafomark“, Beograd.
- [20] Gaćinović, Radoslav. 2008. *Fenomenologija savremenog terorizma*, Vojno delo, br. 3/08, Beograd.
- [21] Gaćinović, Radoslav. 2011. *Metodologija proglašenja neke organizacije terorističkom*, Vojno delo, Beograd.
- [22] Gaćinović, Radoslav. 2010. *Terorizam u političkoj teoriji*, Srpska politička misao, br. 2/god. 17. vol., Beograd.
- [23] Gaćinović, Radoslav. 2013. *Ugrožavanje kapaciteta bezbednosti države*, „Filip Višnjić“, Beograd.
- [24] Gaćinović, Radoslav. 1996. *Kako protiv terorizma*, „Miba duga“, Beograd.
- [25] Ganor, Boaz. 2009. *Defining Terrorism*, The Present Situation, „Victim Survivor Admin“, USA.
- [26] Goodall, Catherine. 2013. *Defining terrorism*, The University of Nottingham.
- [27] Grifit, James. 2007. *Kategorije zločinaca i neprijatelja*, Nova srpska politička misao, Beograd.
- [28] Hofman, Brus. 2000. *Unutrašnji terorizam*, „NK Alfa“, Beograd.
- [29] Horvatić, Željko. 1981. *Elementarna kriminologija*, „RO Školska knjiga, Zagreb.
- [30] Ignjatović, Đorđe. 2006. *Kriminologija*, Službeni glasnik, Beograd.
- [31] Jovašević, Dragan, Jovanović Ljubiša. 1995. *Krivično pravo 2 - posebni deo*, Policijska akademija, Beograd.
- [32] Kaucki, Karl, Trocki Lav. 1985. *Terorizam i komunizam*, Filip Višnjić, Beograd.
- [33] Keča, Radomir. 2012. *Terorizam- globalna bezbednosna pretnja*, Banja Luka.
- [34] Klarin, Mirko. 1978 *Terorizam*, „NIN sveske“, Beograd.
- [35] Kolaric, Dragana. 2013. *Nova koncepcija krivičnih dela terorizma u krivičnom zakoniku Republike Srbije*, Crimen, 1/2013, Beograd.
- [36] Kovačević, Sreten. 1992. *Terorizam i Jugoslavija*, „Arkade Print“, Beograd.
- [37] Kuper, Adam, Kuper Džesika (2004): *Enciklopedija društvenih nauka*, „Službeni glasnik“, Beograd.
- [38] Kurmnik, Bartelemi, Ribnikar Darko (2003): *Asimetrični ratovi*, „Evro Đunti“, Beograd.
- [39] Marić, Silvana (2012): *Terorizam kao globalni problem*, „Medianali“, Zagreb.
- [40] Mijalković, Saša. 2009. *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-policijska akademija, Zemun.
- [41] Mijalkovski, Milan. 1988. *Terorizam kao krivično-pravna kategorija*, „Bezbednost“ br. 4/88, Beograd.
- [42] Mijalkovski, Milan. 2004. *Analiza i procena terorističke pretnje*, Bezbednost, 4/04, Beograd.

- [43] Milašinović, Radomir, Mijalković Saša (2011): *Terorizam kao savremena bezbednosna pretnja*, Zbornik radova suprotstavljanje terorizmu: međunarodni standardi i pravna regulativa, Banja Luka, 2011, 3.
- [44] Milošević, Milan. 2001. *Sistem državne bezbednosti*, Policijska akademija, Beograd.
- [45] Pašanski Milan. 1987. *Savremene kamikaze*, „Niro“ književne novine, Beograd.
- [46] Pejanović, Ljubo. 2003. *Terorizam i protivteroristička dejstva u vazдушnom saobraćaju*“, VIZ, Beograd.
- [47] Petrović, Andra. 1978. *Kriminalistika – metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
- [48] Politička Enciklopedija. 1975. *Savremena administracija*, Beograd.
- [49] Primorac, Igor. 2007. *Savremeni terorizam kao filozofska tema*, „Polemos“, Zagreb.
- [50] Rogers, Poul. 2012. *Terorizam*, Uvod u studije bezbednosti, „Službeni glasnik“, Beograd.
- [51] Savić, Andreja. 1998. *Osnovi državne bezbednosti*, VŠUP, Beograd.
- [52] Simeunović, Dragan. 1989. *Političko nasilje*, „Radnička štampa“, Beograd.
- [53] Simeunović, Dragan. 2009. *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd.
- [54] Simeunović, Dragan. 2010. *Kritički ogled o utvrđivanju vremena nastanka terorizma i njegovim pretečama*, *Vojno delo*, Beograd.
- [55] Simeunović, Dragan. 2009. *Terorizam*, „Edicija Krimen“, Beograd.
- [56] Simpson, John, Weiner Edmund. 1989. *The Oxford English Dictionary*, Oxford University press, United Kindom.
- [57] Schmid, Alex, Jongman Albert. 1988. *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*. Amsterdam: North Holland, Transaction Books.
- [58] Sociološki leksikon. 1972. *Savremena administracija*, Beograd.
- [59] Srdanović, Branislav. 2001. *Međunarodni terorizam, politički delikt i ekstradicija*, „Matica“ Crna Gora, Podgorica.
- [60] Stajić, Ljubomir. 1999. *Osnovi bezbednosti*, Policijska akademija, Beograd.
- [61] Stern, Džesika. 2004. *Ekstremni teroristi*, „Aleksandrija pres“, Beograd.
- [62] Townshend, Charles. 2003. *Terorizam*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.
- [63] Tomaševski, Katarina. 1983. *Izazov terorizma*, „Mladost“, Zagreb.
- [64] Trifunović, Darko, Stojaković Goran, Vračar Milan. 2011. *Terorizam i vehabizam*, „Filip Višnjić“, Beograd.
- [65] Vujaklija, Milan. 2004. *Leksikon stranih reči i izraza*, „Prosveta“, Beograd.
- [66] Walter, Christian. 2003. *Defining Terrorism in National and International Law*, Security versus Liberty, Berlin.
- [67] Wolf Y., Frankel O. 2007. *Terrorism: Toward an overarched account and prevention with a special Reference to pendulum interplay between both parties*, Israel.
- [68] Zirojević, Mina. 2008. *Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti*, Međunarodni problemi, br. 2-3, Vol. LX, Beograd.
- [69] Žerajev, Ciril. 1986. *Kriminalistika*, „Varteks“, Zagreb.